

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

НЕВМЕРЖИЦЬКА НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 37.017 : 140.8+316.4(477)

**СВІДОМІСТЬ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ ЯК
ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОЇ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі якості вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник – доктор філософських наук,
старший науковий співробітник
Самчук Зореслав Федорович,
Інститут вищої освіти НАПН України,
завідувач відділу якості вищої освіти.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Вашкевич Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, завідувач
кафедри філософії мови, порівняльного
мовознавства та перекладу;

кандидат філософських наук, доцент
Бова Віта Володимирівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди», доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться «28» грудня 2015 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.01 в Інституті вищої освіти НАПН України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, дев'ятий поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, восьмий поверх, к. 802.

Автореферат розіслано «27» листопада 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. В. Гриценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Суперечливість і проблемність сучасного розвитку української державності й громадянського суспільства зумовлює актуалізацію дослідження закономірностей становлення свідомості сучасної молоді як одного з визначальних факторів професійної і суспільно-політичної орієнтації. Зазначена дослідницька потреба є тим більше очевидною і запитаною теорією і практикою, якщо взяти до уваги, що як нинішній, так і майбутній стан українського суспільства значною мірою залежить від змістовного стрижня, аксіологічної ієрархії і цілепокладаючих пріоритетів свідомості студентської молоді, її детермінативного впливу на становлення професійної і політичної орієнтації молодих людей.

Перспективи українського соціо- і державотворення істотно зумовлені тим, чи зуміють науковці об'єктивно, критично і всебічно проаналізувати закономірність виникнення й генезису свідомості сучасної студентської молоді, її структури та функцій, чинників еволюціонування. Насамперед йдеться про необхідність виявлення логіки й закономірностей формування, функціонування та еволюціонування процесів і явищ сфери свідомості в розвитку і взаємозв'язку, структурування та ієрархізації сукупності аспектів, котрі визначають перебіг динаміки розвитку свідомості. Іншою – і не менш визначальною – передумовою успіху постає готовність (чи неготовність) суспільства і держави скористатися науковим узагальненням процесів, що визначають особливості генезису окресленої предметної сфери.

Сутність дослідницької проблеми полягає в тому, що попри наявність ґрунтовних наукових досліджень, у яких висвітлювалися деякі аспекти логіки і закономірностей формування свідомості представників студентського середовища, а також професійної та суспільно-політичної орієнтації студентів, низка істотних, визначальних для генерування системного бачення ключових факторів цього тематичного напрямку залишається недостатньо проаналізованою і теоретично невизначеною.

Зокрема, в теоретико-аналітичному та компаративному затінку перебувають аспекти суб'єктного статусу свідомості в контексті генерування буттєвих пріоритетів взагалі й професійної та суспільно-політичної орієнтації зокрема. За інерцією радянських часів вважалося, що свідомість як атрибут духовної сфери має в порівнянні з матеріальним буттям підлегле, детерміноване, об'єктне значення. Насправді ж свідомість володіє відносною онтологічно-функціональною автономією, вона істотним чином визначає перебіг генерування світоглядно-аксіологічних стратегій і пріоритетів. Загалом же вимога коректності потребує визначення взаємопотенціуючого ефекту буття та свідомості, матеріальної та духовної сфер.

Актуальність дослідницької проблеми полягає також у тому, що поза науковим аналізом усе ще перебувають фактори причинно-наслідкових зв'язків, тенденцій і перспектив світоглядно-свідомісної динаміки. З таких проблемних аспектів узагальнюючі, концептуальні праці або відсутні, або мають спорадичну,

вужкосегментативну спрямованість. З огляду на актуальність і недостатнє висвітлення зазначених дослідницьких аспектів структурування генезису світоглядних пріоритетів свідомості, типологізація та ієрархізація проблемних факторів, їхніх зв'язків, взаємодії і можливих наслідків набуває істотного науково-теоретичного і праксеологічного значення, якому притаманні виразні ознаки актуальності.

Дослідження закономірностей становлення свідомості сучасної студентської молоді покликане сприяти поглибленому осмисленню причинно-наслідкових зв'язків, зумовленості генерування професійної і суспільно-політичної орієнтації світоглядно-свідомісним стрижнем індивіда. Потреба з'ясування каузальності генези такої орієнтації полягає в тому, що цей процес може прислужити як об'єктивному аналізу соціальної дійсності, так і напрацюванню концептуальних пріоритетів розвитку України.

Осмислення свідомості як цілісного соціального явища, котре утворюють взаємопотенціуючі елементи, покликане сприяти нарощуванню виразності уявлень щодо природи й закономірностей становлення телеологічно-аксіологічної сфери взагалі й професійної та суспільно-політичної орієнтації зокрема. Компаративний аналіз змістовних відмінностей професійної та суспільно-політичної орієнтації студентів України, Білорусі та Росії сприятиме виявленню корелятивної залежності цих явищ – з відмінностями світоглядно-аксіологічних пріоритетів свідомості студентства трьох країн.

Ступінь наукової розробки проблеми. Дослідженню свідомості присвячено чимало наукових праць філософів, істориків, культурологів і соціологів – зокрема, Й. Гердера і Є. Гібона, Л. Ранке і Т. Карлейля, О. Шпенглера і П. Сорокіна, М. Вебера і М. Блока, Б. Кроче і Б. Рассела, К. Поппера і Р. Колінгвуда, М. Корнфорта і К. Ясперса.

Низка повчальних і переконливих наголосів з цієї проблематики зустрічається в працях К. Маркса і Ф. Енгельса. Тривалий час саме їх розуміння сутності й змісту суспільної свідомості було домінуючим у радянській філософській літературі. Багато в чому цей підхід продовжує бути запитаним і нині. Разом з тим, враховуючи сучасні наукові розвідки в галузі філософії та інших суспільних наук, все більш ґрунтовно утверджується підхід, у межах якого свідомість постає не лише відображенням буття, а й функціонально автономним феноменом, котрий, з одного боку, віддзеркалює дійсність, а з іншого, – є її спонукальним чинником, що існує, як наголошував І. Кант, апріорним по відношенню до дійсності чином.

Саме в такому світоглядно-концептуальному ракурсі розглядали свідомість класики української історичної науки М. Аркас, В. Винниченко, М. Грушевський, В. Дорошенко, М. Драгоманов, Д. Донцов, В. Липинський, Н. Полонська-Василенко та інші.

Значний внесок у філософський аналіз свідомості зробили такі вчені, як А. Арличов (аспекти взаємозалежності саморегуляції, діяльності та свідомості), Д. Дубровський (проблема ідеального), М. Жуков (аспектна ієрархія свідомості), Е. Ільєнков (діалектична логіка), І. Кон (особистість та її самосвідомість),

А. Леонт'єв (корелятивний зв'язок особистості, діяльності та свідомості), М. Мамардашвілі та О. П'ятигорський (символічна складова свідомості, висвітлення проблематики свідомості зарубіжною філософією кінця минулого століття).

Осмилюючи проблему свідомості, філософи розглядають різні її аспекти – гносеологічні, онтологічні, аксіологічні, соціокультурні. Пріоритетне значення має виявлення механізмів, факторів, чинників становлення і розвитку свідомості, її змістовний аналіз, особливості функціонування на різних суб'єктних рівнях (індивідуальному, соціальному), за різних конкретно-історичних умов. Регулярними є спроби вибудувати цілісну теорію свідомості.

Серед сучасних українських дослідників, які тією чи іншою мірою оперували зазначеною проблематикою, насамперед слід виокремити таких вчених, як В. Андрущенко, В. Бакіров, В. Баранівський, І. Бойченко, А. Горак, Л. Губерський, В. Кремень, С. Кримський, І. Курас, А. Лой, М. Михальченко, М. Мокляк, Л. Нагорна, І. Надольний, В. Пазенок, М. Попович, С. Пролєєв, Ф. Рудич, З. Самчук, П. Ситник, В. Смолій, В. Ткаченко, Ю. Шаповал, В. Шинкарук, Л. Шкляр, Т. Ящук та інші.

Та попри значну кількість поліаспектної літератури, проблему дослідження особливостей і закономірностей формування свідомості не можна вважати вичерпаною. Особливо це стосується свідомості такої соціальної категорії, як молодь загалом і студентська молодь зокрема.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темами дослідження відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України – 2006–2008 рр. «Вища освіта України як фактор цивілізаційного визначення молоді» (державний реєстраційний номер 0106U002013); 2009–2011 рр. «Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді» (державний реєстраційний номер 0109U000290); 2012–2014 рр. «Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U02215) та відділу якості вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України – 2015–2017 рр. «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти» (державний реєстраційний номер 0115U002182).

Мета дослідження полягає в розкритті сутності й закономірностей функціонування свідомості сучасної студентської молоді України.

Окреслена мета потребує вирішення таких взаємопов'язаних дослідницьких завдань:

- обґрунтувати положення про конкретно-історичний рівень уявлень про сферу свідомості;
- з'ясувати причинно-наслідковий зв'язок підвищеної уваги до освіти в сучасному суспільстві;
- проаналізувати основні світоглядно-праксеологічні протиріччя державних стандартів, які оцінюють професійну компетентність випускників вищих навчальних закладів;
- встановити рівень взаємодії сучасної освіти та суспільства;
- систематизувати особливості адаптації молоді до соціальних реалій;

- увиразнити доцільність утвердження особистісно орієнтованої освіти;
- осмислити значення інноваційної парадигми для перспектив України на сучасному етапі її розвитку;
- виокремити сукупність змістовних ознак освітньої політики сучасного гатунку;
- оцінити рівень впливу фактора глобалізації на сучасне суспільство, освітню сферу та свідомість студентської молоді;
- здійснити порівняльний аналіз пріоритетів розвитку освітніх систем України, Росії та Білорусі з метою виявлення особливостей і закономірностей, які детермінують генезис свідомості студентської молоді.

Об'єкт дослідження – свідомість сучасної студентської молоді України як динамічний суспільний феномен, функціонування якого відбувається за принципом розвитку.

Предметом дослідження є детермінативний вплив свідомості сучасної студентської молоді України на становлення її професійної і політичної орієнтації.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження ґрунтується на використанні сукупності загальнонаукових, загальнофілософських та спеціальних методів з метою забезпечення об'єктивності, цілісності, обґрунтованості та достовірності наукових результатів.

Зокрема, в роботі застосовано такі методи: діалектичний – для дослідження процесів і явищ сфери свідомості в розвитку і взаємозв'язку; єдності історичного та логічного – з метою з'ясування особливостей виникнення та закономірностей становлення уявлень про свідомість та її детермінативний вплив на становлення професійної і політичної орієнтації молодих людей; індукції – для узагальнення з високим ступенем достовірності процесів, що визначають особливості генезису і пріоритети сфери свідомості; дедукції – задля виведення логіки одиничного із загального, а також конкретно-історичного із трансісторичного; проблемний – з метою здійснення проблемного структурування генезису світоглядних пріоритетів свідомості, типологізації та ієрархізації проблемних факторів, їхніх зв'язків, взаємодії і можливих наслідків; ідеалізації – для окреслення ідеальної моделі свідомості та порівняння з нею конкретно-історичного статус-кво; системний – для розгляду сфери свідомості як цілісного соціального явища, що утворене взаємопотенціуючими елементами; систематизації – з метою структуризації та ієрархії сукупності аспектів, котрі визначають функціонування об'єкта і предмета дослідження; каузального аналізу – для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків тенденцій і перспектив світоглядно-свідомісної динаміки; компаративістський – з метою виявлення сутнісних відмінностей професійної і політичної орієнтації студентів України, Білорусі та Росії як результату відмінності світоглядно-аксіологічних пріоритетів свідомості молоді трьох країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

Уперше:

- здійснено порівняльний аналіз пріоритетів розвитку освітніх систем України, Росії та Білорусі, на підставі якого виявлено особливості й закономірності,

які детермінують генезис свідомості студентської молоді в зазначених пострадянських країнах: зокрема, для Білорусі пріоритетне значення в освітній сфері має принцип рівності можливостей і соціальної справедливості; Росія зосереджує основну увагу на соціальних аспектах державної молодіжної політики і творенні регіональних університетів як центрів не лише освітньо-наукової, а й господарсько-економічної та геополітичної активності; Україна скеровує вістря освітньої політики на відповідність освітньої сфери європейським зразкам і нормативам;

– проаналізовано концептуалістику державних стандартів, які оцінюють професійну компетентність випускників ВНЗ, на підставі чого виявлено, що цьому підходу притаманна низка істотних недоліків – відсутність зобов'язань держави працевлаштувати випускників, які відповідають стандартам професійної компетентності; низький рівень якості багатьох стандартів; невідповідність парадигми стандартів інноваційному типу розвитку суспільства зразка ХХІ століття. Сукупність зазначених факторів ставить під сумнів щонайменше межі, тотальність застосування цього концептуального підходу до організації, регулювання і управління освітнім процесом.

Уточнено:

– особливості соціалізації і адаптації молоді до соціальних реалій – зокрема, на відміну від аналогічних процесів на рівні старших вікових категорій молодь не має значних труднощів, пов'язаних з особистим досвідом і стереотипами, оскільки цей досвід і стереотипи, на рівні яких він закріплений, є незначним і здебільшого некатегоричним на рівні своїх вердиктів. Тому молодь має низку переваг, а саме: кращу адаптованість до змін, вищу соціальну мобільність і на загал прагматичну ментальність;

– сукупність змістовних ознак освітньої політики сучасного гатунку: оскільки освітня політика покликана забезпечити ефективне функціонування і поступальний розвиток освіти в інтересах людини, то сучасний цивілізаційний розвиток людства дає підстави виокремити такі її основні характеристики: демократизм, гуманістичний характер, системність, інноваційність, спрямованість у майбутнє.

Поглиблено:

– положення, відповідно до якого уявлення про свідомість, про її змістовні, функціональні та інші ознаки не є трансісторичними і консенсусними: кожна історична епоха, соціокультурне і цивілізаційне середовище формують власну ієрархію смислів і значень свідомості, детерміновану насамперед і в основному панівним у конкретно-історичному випадку світоглядом;

– тезу про те, що важливою критеріальною ознакою освітньої системи сучасного гатунку є її тісний взаємопотенціуючий зв'язок із соціальною мегасистемою. Освіта істотно детермінована конкретно-історичним форматом соціуму, тому ефективне виконання нею своїх функцій і поступальний розвиток виявляються апріорі неможливими за умов ігнорування визначальних тенденцій суспільного буття;

– концептуальний акцент щодо необхідності утвердження особистісно орієнтованої освітньої системи як відображення людиноцентричної тенденції розвитку сучасного світу;

– уявлення про значущість фактора глобалізації для життєдіяльності сучасного суспільства, освітньої сфери й свідомості студентської молоді; разом з тим цей чинник не слід переоцінювати: глобалізація лише вказує на основні принципи й напрями реалізації тих чи інших завдань, але не заперечує свободу їх вибору і втілення на практиці з урахуванням національних традицій, особливостей історичного і культурного розвитку.

Набуло подальшого розвитку:

– концептуальне положення про те, що свідомість загалом, а свідомість студентської молоді зокрема й насамперед є достеменно відкритою системою, спрямованою на сприйняття, переробку, засвоєння і узагальнення знань: навіть самосвідомість (самоусвідомлення) відбувається на підставі якщо не виразного, то, щонайменше, латентного, неакцентованого порівняння деякого внутрішньоособистісного status quo із зовнішніми регламентаціями, нормами, стереотипами і табу;

– теза про істотність європейського фактора формування свідомості сучасної студентської молоді України: повчальним наочним прикладом можуть слугувати насамперед пріоритети Європи в галузі освіти, науки і культури;

– теоретико-праксеологічний акцент, згідно з яким основна причина прискіпливої уваги до освітньої сфери полягає в пріоритетному значенні для сучасного суспільства особистості, здатної до пошуку, засвоєння і генерування нових знань, прийняття ефективних, інноваційних рішень. Перспективи ж утвердження людини такого типу закономірно пов'язуються з освітою, з реалізацією її сутнісного покликання і соціальної місії;

– цілепокладаючий наголос, відповідно до якого перспективи України на сучасному етапі розвитку пов'язані насамперед з інноваціями, з необхідністю культивування інноваційного мислення, без якого не буде ні людина конкурентоспроможною, ні країна успішною.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в поглибленому розумінні сутності й закономірностей функціонування свідомості сучасної студентської молоді. Змістовна квінтесенція виконаного дослідження розширює світоглядні горизонти для систематизації онтологічних і герменевтичних особливостей свідомості взагалі й свідомості сучасної студентської молоді зокрема. Одержані наукові результати мають істотне теоретико-методологічне і прaxeологічне значення, оскільки надають сфері знань про особливості функціонування свідомості ознак критеріальної виразності й переконливості, концептуалізують епістемологічні ресурси, необхідні й достатні для вичерпного з'ясування сутності й закономірностей функціонування свідомості сучасної студентської молоді. Висновки дослідження можуть слугувати підґрунтям для підготовки нормативних курсів, підручників і навчальних посібників із соціальної філософії, культурології, соціології та політології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи, в якій висвітлено власні ідеї та розробки автора. Автореферат і опубліковані наукові статті, в яких викладено основні положення,

виконані автором самостійно. У публікації [10] авторів належить частина дослідження (0,75 д.а.), присвячена проблемі світоглядних пріоритетів студентської молоді України при формуванні політичної та професійної орієнтації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації та її результати неодноразово обговорювалися на засіданнях відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України; у виступах та доповідях на низці конференцій: *міжнародного рівня* – «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 2007 р.); «Педагогіка вищої школи: методологія теорія, технологія» (м. Умань, 2008 р.; м. Тернопіль 2009 р.; м. Рівне, 2010 р.; м. Переяслав-Хмельницький, 2011 р.; м. Черкаси, 2012 р.; м. Ялта, 2013 р.; м. Кіровоград, 2014 р.; м. Кам'янець-Подільський, 2015 р.); «Освіта і доля нації» (м. Харків, 2009–2015 рр.); «Інновації у вищій освіті» (м. Кременець, 2010 р.); «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України» (м. Київ 2010 р.; м. Буча, 2012 р.); «Людиномірність у науці, освіті та культурі: теоретико-методологічні аспекти» (м. Мелітополь, 2013 р.); «Соціологія праці та зайнятості: шляхи інституціоналізації і перспективи розвитку» (м. Київ, 2014 р.); «Інтеграція вищої освіти і науки» (м. Київ, 2015 р.); *всукраїнського рівня* – «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Філософські проблеми сучасності» (м. Херсон, 2014 р.); «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (м. Рівне, 2014 р.); «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 17 публікаціях, з них – 9 одноосібних статей у фахових наукових виданнях з філософських наук, 1 з яких має статус міжнародного наукового видання, 1 – розділ в колективній монографії, 7 статей – у інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 342 найменування. Загальний обсяг роботи становить 211 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, виявлено ступінь наукового опрацювання проблеми, окреслено напрями її розробки, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, висвітлено положення, котрі визначають наукову новизну дисертації, практичну цінність отриманих результатів, ступінь їхньої апробації, визначено структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ – «Соціально-філософська сутність феномену свідомості» – присвячено висвітленню теоретико-методологічних особливостей соціально-філософського осмислення феномену свідомості.

Проблема свідомості завжди привертала до себе увагу філософської думки, оскільки буття людини в світі перебуває в тісному корелятивному взаємозв'язку з

особливостями й закономірностями людської свідомості. Поняття свідомості є ключовим для аналізу всіх форм душевної та духовної життєдіяльності людини, для взаємовідносин між людиною та зовнішнім світом, а також для самоусвідомлення, рефлексії, самовдосконалення. Проблема свідомості, її відношення до буття так чи інакше перегукується зі світоглядними та методологічними пролегоменами ледве не кожного філософського напрямку.

На початкових етапах розвитку філософії було відсутнє чітке розмежування свідомого та несвідомого, матеріального та ідеального. Основою свідомих дій слугувало Гераклітове поняття «логос» (у розумінні «слово», «думка», «сутність речей»). Першими розмежування матерії та свідомості здійснили софісти, а за ними – Сократ. Платон виокремив свідомість в особливий світ ідей, принципово протилежний усьому матеріальному світу.

З часом проблема свідомості не знижує рівня своєї актуальності, а в сучасних умовах навіть загострюється в зв'язку з поліаспектністю і взаємозалежністю багатьох факторів сучасного буття, які справляють істотний вплив на індивідуальну та надіндивідуальну свідомість. Водночас ставлення до різних аспектів буттєвої багатоманітності, а відтак і цілепокладаюче оперування ними значною мірою залежить від вердиктів, які виносяться щодо них на рівні свідомості індивіда, суспільства, людства.

Визначальним фактором виникнення свідомості є соціальність: саме завдяки соціальності людина закріплювала, вдосконалювала і трансливала від покоління до покоління навички трудової і розумової діяльності, позаяк між зовнішньою практичною діяльністю людини та внутрішньою розумовою діяльністю існують тісні взаємозалежності і взаємодоповнення.

Діяльність і комунікативність є основою формування суспільної свідомості. Без діяльного спілкування людей не може бути й мови про появу, а тим більше – про повноцінне, ефективне функціонування суспільної свідомості. Вона виникає як відповідь на потребу спілкування, обміну інформацією, узгодження дій, взаємної підтримки людей у боротьбі з небезпеками, проблемами і викликами, які потребують своєчасних і адекватних відповідей.

Сформувавшись у підвалинах комунікації, свідомість забезпечує взаємозв'язок людей у процесі їхньої взаємодії, життєдіяльності, праці. Засобами спілкування є усне й друковане слово, міміка, жести, символи, норми тощо. Вони істотно впливають на відносини: згуртовують або роз'єднують людей, доносять до них фрагменти людського досвіду, результати усвідомлення дійсності, забезпечують спілкування як індивідів, так і соціальних спільнот – класів та націй, народів та держав.

Суспільна свідомість є ціннісно-нормативною системою. Вона імплементується в індивідуальний духовний світ індивіда засобами освіти, виховання, загальнокультурної соціалізації особистості, інтерпретації історичних фактів, засобами історичної науки. Суспільна свідомість виконує функцію ціннісної орієнтації та регуляції поведінки й діяльності людей. Вона викристалізовує норми й цінності, мотиви й орієнтації, погляди й переконання, зберігає їх у форматі історичної пам'яті та здійснює їх соціальний контроль, пропонує, а інколи й

нав'язує індивідам у вигляді шаблонів і еталонів, зумовлюючи формування певної системи цінностей і орієнтацій, регулюючи поведінку. Якщо ціннісно-орієнтаційна функція приблизно в однаковій мірі притаманна всім формам суспільної свідомості, то регулятивна здебільшого є атрибутом чи навіть імперативом моралі та релігії, естетичної, політичної свідомості та правосвідомості.

У другому розділі – «Освітня сфера як чинник формування професійної і суспільно-політичної свідомості сучасної молоді України» – окреслено основні напрями досліджень за обраною темою і розкрито значення освітньої сфери для становлення свідомості студентства.

Функціонуванню сучасного суспільства притаманна акцентована людиноцентричність: розвиток особистості набуває ознак, з одного боку, основного показника прогресу, а з іншого, – головної передумови подальшого розвитку соціуму. Пріоритетними сферами ХХІ століття є наука, що продукує нові знання, та освіта, яка олюднює знання і забезпечує насамперед особистісний розвиток людини. Тільки та країна, котра виявиться спроможною забезпечити пріоритетний розвиток цих сфер, зможе претендувати на гідне місце у світовому співтоваристві, бути конкурентоспроможною. Відтак, завдання полягає в забезпеченні реальної, а не декларативної пріоритетності освіти. Не менш важливо вибудувати освітню сферу в чіткому корелятивному контексті вимог і можливостей ХХІ століття, тобто осучаснити й модернізувати всі її складові.

Деіндивідуалізація особистості, неготовність до самореалізації в різних сферах суспільного життя призвели до краху тоталітаризму як різновиду репресивної колективності. Але крах такого типу суспільних відносин не супроводжувався автоматичною зміною свідомості пересічного представника нашого соціуму: впродовж існування новітньої Української держави неодноразово виявляла себе масоподібна людина, призвичаєна до життя в авторитарному, а не демократичному суспільстві.

Кожна система освіти базується на системі цінностей, котра найбільш прийнятна і функціонально ефективна за умов конкретно-історичного соціуму. Похідним від цієї ціннісної ієрархії є вибір стратегії освіти. На характер сучасного вибору накладає істотний відбиток насамперед науково-технічний прогрес, котрий знаменує перехід людства від індустріальної до інформаційної епохи. Слід визнати, що йдеться про амбівалентне явище: з одного боку, відбувається глобальна інформаційна революція, а з іншого, – простежується очевидна дисгармонія між матеріальним та духовним буттям, яка все більше набуває ознак фундаментального виклику на адресу всього людства.

У сучасному українському суспільстві все ще не створено механізму соціально-економічного функціонування, котрий достеменно потребує творчо розвиненої, самостійно мислячої, відповідальної особистості. В абсолютній більшості випадків держава не виказує потребу у висококваліфікованих, ініціативних і принципових управлінських кадрах, тому змушені прикладати свої зусилля і вміння в інших сферах діяльності чи в інших країнах.

Сучасна українська молодь у своїй більшості поділяє ідейно-світоглядний пріоритет українського державотворення на принципах відновлення історичної

справедливості, демократії, транспарентності всіх сфер суспільного життя. Вона «горить перспективою», але часто їй бракує досвіду, належних знань і терпіння. Досвід, знання і високий рівень політичної культури застерігають від поспішності й підказують варіанти прийняття оптимальних рішень, ефективних напрямів практичної діяльності. Відтак, коли йдеться про майбутнє (яке, безперечно, належатиме сучасній молоді), то водночас маємо приділяти належну увагу і минулому, без знання і засвоєння повчальних уроків якого про гідне майбутнє не може бути й мови.

Європейський ландшафт вищої освіти істотно диверсифікований. Загалом у західному освітньому дискурсі превалює теза, згідно з якою диверсифікованість вищої освіти має не лише зберегтись, а й розширюватись. Втім, за всієї багатоманітності європейського ландшафту вищої освіти її життєдіяльність характеризується низкою спільних рис. Першою і головною ознакою європейської освіти є її функціонування на науково-дослідницькій основі. В Європі університет і наука неподільні. Без науки про університетську освіту не може бути й мови. Структура провідних університетів охоплює науково-дослідні інститути, центри, лабораторії, інші наукові підрозділи, де працюють від декількох сотень до декількох тисяч наукових співробітників у ранзі доктора наук, професора. Між іншим, упродовж попередньої чверті століття найбільша кількість наукових відкриттів припадала саме на університетські наукові центри.

В основі європейської освіти лежить принцип рівності можливостей, поступове вирівнювання можливостей у доступі до вищої освіти кожного – незалежно від місця проживання, етнопонаціонального походження, конфесійної належності, майнового стану батьків.

Третій розділ – «Порівняльний аналіз професійної і суспільно-політичної свідомості студентської молоді України, Росії та Білорусі» – віддзеркалює на прикладі трьох пострадянських країн зумовленість свідомості студентства соціокультурними і освітніми реаліями.

Досвід сусідів України з реформування освіти недостатньо досліджений: він висвітлюється фрагментарно й поверхово, часто некоректно корелює з напрямами здійснюваних перетворень. Цей повчальний багаж знань належним чином невідрефлектований, його уроки все ще ґрунтовно не осмислені, а позитивні результати недостатньо запитані соціальними інститутами, відповідальними за здійснення освітніх реформи.

Приміром, уряд Російської Федерації визначив завданням пріоритетного значення істотне підвищення рівня вузівської науки, забезпечення її плідного зв'язку з економікою за рахунок розвитку інноваційної інфраструктури. Для підтримки ініціативної, талановитої молоді виділено 5 тисяч індивідуальних грантів для школярів, студентів і молодих спеціалістів.

Метою створення Росією нових університетів у федеральних округах є розвиток системи вищої освіти на основі оптимізації регіональних освітніх структур і зміцнення зв'язків освітніх установ вищої освіти з економікою і соціальною сферою федеральних округів. Стратегічна місія федерального університету – формування і розвиток конкурентоспроможного людського

капіталу у федеральних округах на основі створення та реалізації інноваційних послуг і розробок.

Створення нових університетів покликане виробити модель перспективного російського університету, яку згодом поширять на інші регіони. У цих університетах впроваджуватимуться нові системи управління, а самі вузи будуть інтегрованими комплексами освіти, науки й бізнесу, стануть центрами інноваційно-технологічного розвитку та підготовки кадрів міжнародного рівня. Передбачається, що протягом 5-6 років вищі навчальні заклади нової моделі увійдуть до складу десяти провідних вузів Росії, а в 2020 році – до переліку 100 кращих університетів світу.

Ефективна стратегія державної молодіжної політики визнається Росією одним з найважливіших інструментів розвитку країни, зростання добробуту її громадян та вдосконалення суспільних відносин. Стратегія державної молодіжної політики покликана визначити її мету, пріоритети та заходи, реалізація яких забезпечить виконання найважливіших завдань соціально-економічного розвитку Росії в сучасному світі.

Згідно із Законом Республіки Білорусь «Про вищу освіту», першочерговою метою освіти є гармонійний розвиток особистості. Відповідно до передбаченого держбюджетом Республіки Білорусь розподілу коштів між окремими сегментами освіти, більше половини видатків скеровується на вищу освіту. З одного боку, це добре, а з іншого, – створюється виразне враження, що пріоритетне фінансування вищої освіти негативно позначається на бюджетному забезпеченні інших сегментів освіти.

Принцип доступності – один з провідних пріоритетів соціальної політики в галузі освіти. Важливим кроком у напрямку його реалізації було створення умов для масового охоплення дітей дошкільною освітою та вихованням – обов'язкова передумова реалізації права на освіту. Важливою умовою побудови держави із соціально-орієнтованою ринковою економікою в Білорусі визнається забезпечення соціальної справедливості при отриманні освіти. Задля досягнення такого цільового орієнтуру особлива увага приділяється населенню сільських регіонів, а також територій, що постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС. З метою забезпечення якісної освіти для сільської молоді створюються ліцейські та гімназійні класи в сільських загальноосвітніх школах, ліцеї та гімназії в сільській місцевості та при провідних навчальних закладах.

Система освіти відіграє пріоритетну роль у забезпеченні кваліфікованими кадрами всіх сфер життєдіяльності республіки Білорусь. За даними звіту ООН про людський розвиток Республіка Білорусь в глобальному рейтингу по індексу розвитку людського потенціалу посідає 53 місце, залишаючись лідером серед країн СНД.

Водночас світові рейтинги університетів доводять, що досягнення лідерів пов'язані з рівнем затрат на одного студента: дешева освіта апріорі не може бути якісною. Про відставання Білорусії за цією критеріальною ознакою свідчить такий показник міжнародних звітів, як державні витрати на студента у відсотках від ВВП на душу населення. У Білорусі він складає 15%, тоді як у країнах Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) дорівнює 42%.

В сучасних умовах в Україні принципове світоглядне значення має аспект засобів реалізації ідеалу творчої особистості, в процесі навчання і виховання. В нерозривній єдності з цим ідеалом перебуває пріоритет креативної діяльності, активності суб'єкта, спрямованого на осмислене, відповідальне перетворення світу. Інноватика і креативна діяльність є невід'ємними характеристиками творчої особистості, формування якої нині має консенсусний статус стратегічної мети освіти.

Важливим фактором професійної орієнтації, який істотно позначається на свідомості сучасної студентської молоді, є зміна шкали престижності професії. У вітчизняних умовах, коли мірилом соціального престижу стали гроші та влада, відбулося різке зниження ціннісного статусу багатьох значущих видів діяльності. Зокрема, втратили привабливість професії наукового працівника і педагога. Як наслідок – виникають небезпечні передумови зниження інтелектуального потенціалу країни.

За інерцією радянських часів у сучасній Україні молодь усе ще здебільшого позиціонує об'єктом соціального (освітнього, виховного) впливу, а не рівноправним суб'єктом суспільно-політичної взаємодії. З одного боку, це – очевидний недолік – принаймні, з позицій належного. Разом з тим слід визнати, що суб'єктність і повноправне партнерство – це не апріорна ознака, не вроджене право чи іманентна функція: готовність до статусу суб'єкта слід довести рівнем і якістю політичної культури.

ВИСНОВКИ

Квінтесенція здійсненого дослідження полягає в розкритті сутності й закономірностей функціонування свідомості сучасної студентської молоді. Підсумки дисертаційного дослідження підбито у таких положеннях.

1. Під впливом динамічної зміни ідей, типів мислення і способів життєдіяльності кардинально змінюється місце і роль освіти в сучасному суспільстві. Освіта все більш виразно набуває ознак однієї з найбільш розвинених і визначальних для життєдіяльності соціуму сфер людської діяльності. Помітно підвищилася соціальна роль і відповідальність освіти: від її спрямованості й ефективності нині багато в чому залежать перспективи розвитку людства. В наш час освіта, особливо вища, постає ключовим чинником світоглядного, інтелектуального, соціально-економічного прогресу.

Основна причина прискіпливої уваги до освітньої сфери полягає в тому, що найважливішою цінністю і основним капіталом сучасного суспільства є особистість, здатна до пошуку, засвоєння й генерування нових знань, прийняття ефективних, інноваційних рішень. Перспективи ж утвердження людини такого типу в сучасному суспільстві цілком об'єктивно й закономірно пов'язуються з освітою, з реалізацією її сутнісного покликання і соціальної місії.

2. Уявлення про свідомість, про її змістовні, функціональні та інші ознаки не є трансісторичними і консенсусними: кожна історична епоха, соціокультурне і цивілізаційне середовище формують власну ієрархію смислів і значень

свідомості, детерміновану насамперед і в основному панівним у конкретно-історичному випадку світоглядом. Зокрема, в античному світі, в якому домінував космоцентричний світогляд, витоки свідомості вбачалися поза межами людини. У середньовічну епоху геоцентричного світобачення, свідомість тлумачили своєрідним посередником між вищим рівнем людського буття (нерефлексивним блаженством людського буття під омофором заступництва Бога) та нижчим рівнем (повсякденними тілесними потребами). В епоху Нового часу з його антропоцентричним світоглядом свідомість набуває якісно нового статусу – суб'єктивної форми буття людини.

3. Освіта – це поліаспектний процес (сфера діяльності, соціальний інститут) розвитку й саморозвитку особистості, пов'язаний із засвоєнням соціально значущого досвіду, репрезентованого знаннями, вміннями, навичками і формами духовно-практичного освоєння світу. Ефективність освіти визначається мірою підготовленості людини до змін, до ефективних дій з розв'язання суперечностей суспільного розвитку. Кожна система освіти покликана створювати умови для успішної адаптації індивіда до соціокультурних реалій конкретно-історичного суспільства.

Як один із соціальних інститутів у системі суспільного розподілу праці освіта зорієнтована на виконання двох специфічних завдань: 1) перетворення соціально-культурного досвіду в надбання всіх його членів у тій мірі, в якій вони його потребують для повноцінної життєдіяльності; 2) формування в індивіда здатності до збагачення сукупного досвіду власним внеском.

4. Освіта є комплексним, системним інструментом соціалізації індивіда, орієнтованим на історично обумовлені й консенсусно прийнятні для суспільної свідомості соціальні габітуси, норми. Це соціальний інститут, феномен культури і фактор розвитку особистості. Важко переоцінити роль освіти як визначальної детермінанти розвитку мислення, пізнавальних здібностей і творчих сил, процесу передачі культурного досвіду людства у формі знань, результату засвоєння певної системи знань, умінь і навичок.

Процес соціалізації, адаптації молоді до соціальних реалій має свої особливості й відмінності від аналогічних процесів на рівні інших демографічних груп. Зокрема, на відміну від старших вікових категорій молодь не має значних труднощів, пов'язаних з особистим досвідом і стереотипами, оскільки цей досвід і стереотипи, на рівні яких він закріплений, є незначним і здебільшого некатегоричним на рівні своїх вердиктів. Тому студентська молодь має об'єктивні соціально-психологічні переваги перед старшими віковими групами, а саме: кращу адаптованість до змін, вищу соціальну мобільність і на загал прагматичну ментальність.

5. Процес соціалізації молодої людини відбувається на підставі різних чинників – як за походженням, так і за складністю, ступенем і спрямованістю впливу на цей процес. Освіта імплементує, інкорпорує цінності соціуму в ціннісну сферу індивіда. Визначальними факторами соціалізації молоді є панівні в суспільстві цінності, серед яких ключове значення має самоідентифікація, зумовлена ідеалами та цінностями, генерованими попереднім історичним

досвідом суспільства. Зазначені ціннісні орієнтації утворюють основу механізмів як регуляції соціальної поведінки і адаптації особистості, так і саморегуляції. Ціннісний стрижень молодих людей перебуває в стані становлення, котре відбувається насамперед і в основному під впливом суспільних процесів, ієрархія значущості й резонансності яких практично збігається з ієрархією детермінант впливу на становлення ціннісного формату молоді.

6. Важливою критеріальною ознакою освітньої системи сучасного гатунку є її тісний взаємопотенціюючий зв'язок із соціальною мегасистемою. Освіта істотно детермінована конкретно-історичним форматом соціуму, тому ефективне виконання нею своїх функцій і поступальний розвиток виявляються апріорі неможливими за умов ігнорування визначальних тенденцій суспільного буття – тих мегатрендів, котрі справляють вирішальний, імперативний вплив на становлення соціуму в цілому і освіти як його невід'ємної складової частини зокрема.

7. Встановлення державою стандартів, які оцінюють професійну компетентність випускників, має супроводжуватися симетричним зобов'язанням держави працевлаштувати випускників згідно з отриманою ними відповідно до цих стандартів професійною компетентністю – інакше важко обґрунтувати обмеження, котрі накладаються на вибір студентами змісту навчання. Напрошується запитання: чи готова держава взяти на себе таке зобов'язання і чи можливе воно взагалі в умовах ринкової економіки?

Також слід зазначити, що оцінювати якість освіти за стандартами можна лише за наявності якісних стандартів. Втім, нині в Україні для багатьох напрямів і спеціальностей стандарти взагалі відсутні, а там, де вони існують, часто не задовольняють вимог ані студентів, ані працевлаштованих. За деякими напрямками, що динамічно розвиваються, склалася взагалі курйозна ситуація: тривалість циклу оновлення освітніх стандартів є довшою, ніж тривалість життєвого циклу вимог ринку праці до компетентностей працівників.

Ще одне вагоме заперечення проти надмірної стандартизації полягає в тому, що навіть у межах одного напрямку підготовки чи спеціальності ринок праці потребує не стільки стандартизованих випускників, скільки працівників, адаптованих до тих чи інших функціональних вимог. Причому, чим вищий господарсько-виробничий рівень (уклад) і чим більш перспективним, творчим і інноваційним є спосіб організації праці на підприємстві, тим менше воно потребує стандартизованих робітників.

8. Освітня політика є політикою держави в галузі освіти. В ідеалі вона покликана забезпечити ефективне функціонування і поступальний розвиток освіти в інтересах людини не лише в окремій країні, а й на глобальному рівні. Сучасний цивілізаційний розвиток людства дає підстави виокремити її основні характеристики: демократизм, гуманістичний характер, системність, інноваційність, спрямованість у майбутнє і т. ін.

9. Сучасний етап еволюціонування світоглядної культури студентської молоді України постає складним процесом становлення нової теоретичної моделі світорозуміння. Свідомість сучасного студентства є осередком зіткнення

амбівалентних ідей, поглядів і принципів. Ця обставина актуалізує потребу створення ефективного інноваційно-інформаційного поля, спроможного впливати на цей процес толерантно, діалогічно, аргументаційно переконливо, враховуючи особливості тих «ідолів» (Ф. Бекон), що в минулому значною мірою визначали характер і зміст світоглядних орієнтирів.

10. Вкрай необхідним є утвердження особистісно орієнтованої освітньої системи як відображення людиноцентричної тенденції розвитку сучасного світу. Особливої актуальності це завдання набуває для України, де впродовж значного історичного періоду пошанування особистості й культивування її екзистенційного суверенітету не належало до суспільно-політичних чеснот. Навпаки – зневага до людини, заперечення її права на індивідуальність, неординарність і непересічність призводили не лише до трактування людини гвинтиком суспільного механізму, а й до фізичного знищення мільйонів людей (варто згадати хоча б часи репресій та Голодомору).

В часи СРСР освітня сфера не могла не культивувати тоталітаристські, а пізніше – авторитарні відносини, була змушена формувати людину, здатну до життя саме в такому суспільстві. Авторитаризм залишив глибокий слід у вітчизняній освіті, тому одне з головних завдань полягає в заміні авторитарної педагогіки педагогікою толерантності, а суб'єкт-об'єктних відносин між учителем та учнем – відносинами суб'єкт-суб'єктними.

11. Перспективи України на сучасному етапі розвитку небезпідставно пов'язують з інноваціями, з необхідністю інноваційного мислення. Інноваційна діяльність набула надзвичайного значення для всіх сфер життєдіяльності – особливо для науки і освіти. Саме на освіту покладаються першочергові надії на підготовку людини з інноваційним типом мислення, зі здатністю до інноваційної діяльності. Без цього ні людина не виявиться конкурентоспроможною, ні країна не буде успішною в сучасних умовах розвитку.

12. Європа повернула втрачене в повоєнний період світове лідерство завдяки тому, що зберегла й розгорнула відповідно до вимог нових світових реалій найбільш цінне цивілізаційне надбання сучасності – науку, культуру, освіту. Це слугує повчальним наочним прикладом для України. Та попри в цілому виправдану орієнтованість України на європейські освітні стандарти, європейські моделі соціалізації молоді (зрештою, як і будь-які зовнішні) не варто автоматично застосовувати в Україні. Сучасні соціокультурні реалії нашої країни мають низку істотних відмінностей від реалій європейських, тому, визнаючи значущість і повчальність західного досвіду, становлення свідомості сучасної української молоді, її світоглядних, аксіологічних і цілепокладаючих пріоритетів слід здійснювати на основі якомога ретельнішого врахування ієрархії факторів (подразників, резонансних аспектів) вітчизняної дійсності.

13. Глобалізація є настільки істотним фактором сучасності, що його неможливо ігнорувати. Втім, її не слід переоцінювати: вона лише вказує на основні принципи і напрями щодо реалізації тих чи інших завдань, але не заперечує свободу їх вибору і реалізації з урахуванням національних традицій, особливостей історичного і культурного розвитку. Основа єдиної політики –

власний вибір у межах єдиної шкали консенсусних для європейських народів цінностей. Лісабонська конвенція (1997 р.) та Болонська декларація (2004 р.) дає можливість виокремити пріоритети, що цілком вкладаються в основу глобальної освітньої політики, а саме: рівний доступ до якісної освіти; освіта впродовж життя; інноваційність розвитку освіти; модернізація змісту освіти та впровадження високих освітніх технологій; демократизм управління закладом освіти; розширення автономії університетів; поглиблення міжнародної співпраці закладів освіти.

14. Свідомість студентської молоді – важливий елемент суспільного буття кожного соціуму сучасності, атрибутивна ознака й імперативна умова процесів державотворення. Якщо вона не наповнена ефективним змістом і відчужена від соціальної дійсності, то суспільство – як правило – виявляється неспроможним консолідувати свої зусилля, усвідомити себе єдиною цілісністю, об’єктивно визначити своє місце в процесі історичного розвитку.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Невмержицька Н. М. Фактори становлення національної самосвідомості молоді України / Н. М. Невмержицька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2010. – Вип. 33. – С. 192–199.
2. Невмержицька Н. М. Особливості та закономірності генезису політичної свідомості сучасних студентів / Н. М. Невмержицька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2010. – Вип. 35. – С. 337–344.
3. Невмержицька Н. М. Фактори становлення світоглядних пріоритетів сучасної студентської молоді / Н. М. Невмержицька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2010. – Вип. 41. – С. 396–405.
4. Невмержицька Н. М. Політична освіта: світоглядні пріоритети сучасності / Н. М. Невмержицька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 68. – № 3. – С. 559–565.
5. Невмержицька Н. М. Пріоритет ефективної свідомості студентської молоді як чинника подолання цивілізаційно-ціннісного розколу в Україні / Н. М. Невмержицька // Вища освіта України. – 2013. – № 3 (50). – Додаток 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Т. 1. – С. 112–115.
6. Невмержицька Н. М. Ринок праці для студентської молоді в контексті подолання ціннісного розколу в Україні / Н. М. Невмержицька // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – Додаток 2. – С. 131–136.
7. Невмержицька Н. М. Особливості становлення свідомості студентської молоді в контексті подолання цивілізаційно-ціннісного розколу в Україні / Н. М. Невмержицька // Вища освіта України. – 2014. – № 3. – Додаток 2.

Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 2. – С. 327–332.

8. Невмержицька Н. М. Свідомість сучасної студентської молоді України як фактор втілення суспільного ідеалу України / Н. М. Невмержицька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2015. – Вип. 97. – № 6. – С. 291–295. *(Входить до Міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ).*

9. Невмержицька Н. М. Підвищення якості вищої освіти: фактори, перспективи, загрози / Н. М. Невмержицька // Вища освіта України. – Додаток 1: Наука і вища освіта. – 2015. – № 2. – С. 177–183.

Статті в інших наукових виданнях, матеріали конференцій:

10. Невмержицька Н. М. Світоглядні пріоритети студентської молоді як передумова формування політичної та професійної орієнтації / Н. М. Невмержицька // Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді: [монографія] / Авт. кол.: М. Михальченко, Т. Андрущенко, ... Н. Невмержицька [та ін.]; Нац. академія пед. наук України; Ін-т вищої освіти. – К.: Педагогічна думка, 2012. – С. 268–279.

11. Невмержицька Н. М. Освіта як чинник формування духовної культури людства / Н. М. Невмержицька // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – Додаток 2. – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 1. – С. 184–190.

12. Невмержицька Н. М. Духовність в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу / Н. М. Невмержицька // Вища освіта України. – 2009. – № 3. – Додаток 1. – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технологія». – С. 219–222.

13. Невмержицька Н. М. Цінності культури в структурі свідомості сучасної студентської молоді України / Н. М. Невмержицька // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук : матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – Ч. 2. – С. 36–40.

14. Невмержицька Н. М. Особливості ринку праці для молоді в контексті цивілізаційно-ціннісного розколу в Україні / Н. М. Невмержицька // Соціологія праці та зайнятості: шляхи інституціоналізації і перспективи розвитку: зб. наук. пр. VI Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : ІПК ДСЗУ, 2015. – С. 273–283.

15. Невмержицька Н. М. Стратегія розвитку вищої школи як фактор подолання цивілізаційно-ціннісного розколу у свідомості студентської молоді України / Н. М. Невмержицька // Придніпровські соціально-гуманітарні читання : матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю : у 4-х частинах. – Д. : ТОВ «Інновація», 2014. – Ч. 4. – С. 107–112.

16. Невмержицька Н. М. Філософське осмислення соціокультурного простору студентської молоді в контексті цивілізаційно-ціннісного розколу в Україні [Електронний ресурс] / Н. М. Невмержицька // Матеріали II

Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософські проблеми сучасності» (м. Херсон, 20 листопада 2014 р.). – Режим доступу: www.ksau.ks.ua.

17. Невмержицька Н. М. Світоглядні орієнтири сучасного соціокультурного простору їх трансформація та вибір для студентської молоді України / Н. М. Невмержицька // Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії : матеріали IV всеукр. наук.-практ. конф. – Рівне : О. Зень, 2014. – С. 144–148.

АНОТАЦІЇ

Невмержицька Н. М. Свідомість сучасної студентської молоді України як фактор професійної і суспільно-політичної орієнтації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2015.

У дисертації обґрунтовано положення, відповідно до якого уявлення про свідомість, про її змістовні та функціональні ознаки не є трансісторичними і консенсусними: кожна історична епоха, соціокультурне і цивілізаційне середовище формують власну ієрархію смислів і значень свідомості, детерміновану насамперед домінуючим у конкретному випадку світоглядом.

Здійснено порівняльний аналіз пріоритетів розвитку освітніх систем України, Росії та Білорусі з метою виявлення особливостей і закономірностей, які визначають генезис свідомості студентської молоді. Удосконалено аргументаційну виразність факторів, які детермінують логіку й закономірності формування світоглядних пріоритетів свідомості студентської молоді.

Встановлено, що важливою критеріальною ознакою освітньої системи сучасного гатунку є тісний взаємопотенціуючий зв'язок із соціальною мегасистемою. Освіта істотно детермінована конкретно-історичним форматом соціуму, тому ефективне виконання нею своїх функцій є неможливими за умов ігнорування визначальних тенденцій суспільного буття.

Ключові слова: свідомість, суспільно-політична та професійна орієнтація, генезис, фактор, чинник, світогляд, мобільність, студентська молодь, система освіти, якість освіти, європейська освіта, Україна, Росія, Білорусь.

Невмержицкая Н. М. Сознание современной студенческой молодежи Украины как фактор профессиональной и общественно-политической ориентации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Институт высшего образования Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2015.

В диссертации обосновано положение, согласно которому видение сознания, ее содержательных, функциональных и иных признаков не является трансисторическим и консенсусным: каждая историческая эпоха,

социокультурная и цивилизационная среда формирует собственную иерархию смыслов и значений сознания, детерминированную прежде всего и в основном господствующим в конкретно-историческом случае мировоззрением.

Проанализирована концептуалистика государственных стандартов, оценивающих профессиональную компетентность выпускников вузов, на основании чего выявлено, что этому подходу присущ ряд существенных недостатков – отсутствие обязательств государства трудоустроить выпускников, которые соответствуют стандартам профессиональной компетентности; низкий уровень качества некоторых стандартов; несоответствие парадигмы стандартов инновационному типу развития общества образца XXI века. Совокупность обозначенных факторов ставит под сомнение оправданность тотального применения этого концептуального подхода к организации, регулированию и управлению образовательным процессом.

Обосновано совокупность содержательных признаков современной образовательной политики, а именно: поскольку образовательная политика призвана обеспечить эффективное функционирование и поступательное развитие образования в интересах человека, то современное цивилизационное развитие человечества даёт основания выделить следующие ее основные характеристики: демократизм, гуманистический характер, системность, инновационность, устремлённость в будущее.

Концептуализирован тезис о том, что важным критериальным признаком современной образовательной системы является её тесная взаимопотенцирующая связь с социальной мегасистемой. Образование существенно детерминировано конкретно-историческим форматом социума, поэтому эффективное выполнение им своих функций и поступательное развитие оказываются априори невозможны в условиях игнорирования определяющих тенденций общественного бытия.

Детализирована значимость фактора глобализации для жизнедеятельности современного общества, образовательной сферы и сознания студенческой молодежи. Вместе с тем этот фактор не следует переоценивать: глобализация лишь указывает на основные принципы и направления реализации тех или иных задач, но не отрицает свободу их выбора и воплощения на практике с учетом национальных традиций, особенностей исторического и культурного развития.

Обосновано положение о том, что сознание вообще, а сознание студенческой молодежи в частности и прежде всего является открытой системой, направленной на восприятие, переработку, усвоение и обобщения знаний: даже самосознание становится возможным на основании если не выразительного, то, по меньшей мере, латентного, неакцентированного сравнения некоторого внутриличностного *status quo* с внешними регламентациями, нормами, стереотипами и табу.

Осуществлен сравнительный анализ приоритетов развития образовательных систем Украины, России и Беларуси, на основании которого выявлены особенности и закономерности, детерминирующие генезис сознания студенческой молодежи: в частности, для Беларуси приоритетное значение в

сфере образования имеет принцип равенства возможностей и социальной справедливости; Россия сосредотачивает основное внимание на социальных аспектах государственной молодежной политики и создании региональных университетов как центров не только образовательно-научной, но и хозяйственно-экономической, геополитической активности; Украина направляет острière образовательной политики на соответствие образовательной сферы европейским образцам и нормативам.

Ключевые слова: сознание, общественно-политическая и профессиональная ориентация, генезис, фактор, мировоззрение, мобильность, студенческая молодёжь, система образования, качество образования, европейское образование, Украина, Россия, Беларусь.

Nevmerzhytska N. M. Consciousness of modern student youth of Ukraine as the factor of professional and social and political orientation. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences, in specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine of Ukraine. – Kyiv, 2015.

In the dissertation it was grounded the position accordingly to which the idea of consciousness, its content and functional characteristics were not in consensus: each historical epoch, socio-cultural and civilizational environment form their own hierarchy of meanings and values of consciousness, deterministic especially dominant in a particular case outlook.

It was realized the comparative analysis of the development of priorities of education systems in Ukraine, Byelorussia and Russia in order to identify the characteristics and the patterns that determine the genesis of the students' consciousness. It was improved the severity of factors that determine the laws of logic and philosophical formation of word-view priorities of students' consciousness.

It was established that an important criterion feature of modern quality education system was the close relationship with social system. The education essentially determined by specific historical society format, so the effective discharge of its functions was impossible in conditions of neglect of the defining trends of social life.

Keywords: consciousness, socio-political and professional orientation, genesis, factor, outlook mobility, college students, the education system, quality of education, European education, Ukraine, Russia, Byelorussia.